

VERS UNA TEOLOGIA DE LA PARAULA DE DÉU. REFLEXIONS A PARTIR DEL SÍNODE DELS BISBES DEL 2008

Salvador PIÉ-NINOT

La paraula: oh!, quina cosa més sagrada!, diu sant Joan: *En el principi era la paraula, i la paraula estava en Déu i la paraula era Déu*, i diu que per ella foren fetes totes les coses; i que la paraula es féu carn i habità en nosaltres. Amb quin sant temor, doncs, no hauríem de parlar! Havent-hi en la paraula tot el misteri i tota la llum del món, hauríem de parlar com encantats, com enlluernats. Perquè no hi ha mot, per ínfima cosa que ens representi, que no hagi nascut en una llum d'inspiració, que no reflecteixi quelcom de la llum infinita que infantà el món.

(*Elogi de la Paraula*, de Joan MARAGALL,
en els 150 anys del seu naixement)

1. QUÈ ÉS LA «PARAULA DE DÉU»?¹

Com és sabut, la idea i el concepte de paraula de Déu no és quelcom privat ni del cristianisme, ni del judaisme, ni del islam. En efecte, en la història de les religions es troba la creença difosa que la divinitat parla, i que aquesta paraula es viu i s'interpreta com una paraula que crea, invita, instrueix, promet

---

1. La teologia catòlica no té tradició sobre una teologia de la Paraula de Déu, encara que hi hagin alguns esbossos ja poc abans del Concili Vaticà II, com A. ROBERT – J. STARCKY, «logos», *DBS V* (1952) 442-497; H. SCHLIER, *Wort Gottes*, Würzburg 1958; H. U. VON BALTHASAR, *Verbum Caro* (1960), Madrid 1964, 19-190; A. LEONARD, «Vers une théologie de la Parole de Dieu», en AA.VV., *La Parole de Dieu en Jésus-Christ*, Paris 1961, 11-32; H. VOLK, «Teología (Palabra de Dios)», en H. FRIES (ed.), *Conceptos Fundamentales de la Teología III* (1962), Madrid 1966, 321-333; Íd., *Zur Theologie des Wortes Gottes*, Münster 1962, autor que com a

i salva.² L'àmplia especulació sobre el *logos* en el món greco-hel·lenístic constitueix un clar exemple del rellevant aspecte verbal que comporta l'experiència concreta de la realitat viscuda.³

Convé recordar que entre les moltes definicions de l'home, la que avui és més recurrent és la referida a *la paraula* seguint Aristòtil, que el defineix com *l'animal que té paraula* o *el vivent que parla* (*Política*, I,2), de la qual sorgirà la més divulgada, encara que sigui menys evocativa, de l'home com a *animal racional*. En efecte, posseir la paraula significa que l'home té estructures universals de pensament, de captació, de comunicació, de diàleg, d'acció, de cooperació, de sociabilitat... I per això l'home no es mou només dins el món sensible, sinó que també ho fa a l'interior del món del sentit, ja que el mateix món físic i material és percebut a través de la paraula que li dóna significació. I així la paraula i el llenguatge obren a l'ésser humà un món immens, un món infinit, més ample que el purament físic i experimental, vers el llinar de la transcendència. D'aquesta manera, exercint la seva capacitat de parlar, la persona es fa vertaderament humana.⁴

Ara bé, encara que el tema de la paraula de Déu no sigui exclusiu del cristianisme, tot i amb tot, constitueix una dada decisiva i un punt de referència bàsic per a l'existència cristiana, ja que l'esdeveniment central de la història de

---

bisbe fou el promotor conciliar de l'incipit de la DV: *Dei Verbum religiose audiens*; ja després del Vaticà II: W. KASPER, «La Iglesia bajo la Palabra de Dios», *Concilium* 4 (1965) 90-94; D. MUÑOZ, *Dios-Palabra*, Granada 1974; M. SECKLER, «¿Qué es la “palabra de Dios”», en AA.VV., *Fe cristiana y Sociedad Moderna* 2, Madrid 1984, 82-96; E. BISER, «Palabra de Dios», en P. EICHER (ed.), *Diccionario de conceptos teológicos II*, Barcelona 1990, 155-164; O. H. PESCH, «Das Wort Gottes als objektives Prinzip der theologischen Erkenntnis», en W. KERN – H. J. POTTMEYER – M. SECKLER (eds.), *Handbuch der Fundamentaltheologie* 4, Tübingen 2000, 1-21; K.-H. MENKE, «Wort Gottes.II-III»: *3LThK* 10 (2001) 1299-1302; D. HERCSIK, «Das Wort Gottes in der nachkonziliaren Kirche und Theologie», *Gregorianum* 86 (2005) 135-162, i els nostres, *La Palabra de Dios en los libros sapienciales*, Barcelona 1972, 229-285; «Palabra de Dios», en R. LATOURELLE – R. FISICHELLA – S. PIÉ-NINOT (eds.), *Diccionario de Teología Fundamental*, Madrid 1991.³2010, 1044-1046 (només en l'edició espanyola); el monogràfic: *Gregorianum* 89 (2008) amb motiu del Sínodo del 2008, amb D. HERCSIK, «Das “Wort Gottes” und die Christologie», 368-395; N. CAPIZZI, «Parola di Dio e *synkatábasis* divina», 396-419, i la nostra «Teología de la Palabra de Dios e Iglesia», 347-367, així com «Palabra de Dios y Liturgia», *Phase* 287/288 (2008) 551-575; «El Sínodo de los obispos, de 2008, sobre la Palabra de Dios», *Phase* 292 (2009) 283-308; «Nota sobre el Sínodo sobre la Palabra de Dios en vida y la misión de la Iglesia», *Gregorianum* 90 (2009) 957-863; i «El “revival” de la Paraula de Déu (El Sínodo del 2008)», *Foc Nou* 417 (2009) 21-25.

2. Cf. G. VAN DER LEEUW, *Fenomenología de la Religión*, México 1964, § 58: «Palabra sagrada».

3. Cf. A. DEBRUNNER – H. KLEINKNECHT, «*légô*»: *TWNT* 4 (1942) 69-89, i R. SCHNACKENBURG, *El evangelio según san Juan I*, Barcelona 1980, 296-308.300-308 («Filón y mito gnóstico»).

4. Cf. el *status quaestionis* de G. AMENGUAL, *Antropología filosófica*, Madrid 2007, 119-142.

la salvació és l'encarnació de la Paraula (cf. Jn 1,14). Per això, la fe cristiana es concep com una escolta i una resposta a la Paraula de Déu, tal com el Concili Vaticà II reconeix en el brillant *incipit* de la *Dei Verbum* així: «Escoltant religiosament la Paraula de Déu...» (*Dei Verbum religiose audiens: DV 1*), el qual fa possible de descriure l'Església com a *creatura Verbi* i al servei exclusiu d'ella, tal com també explicita l'afirmació que «el Magisteri no està per damunt de la Paraula de Déu, sinó al seu servei» (*DV 10*).

De fet, en la Bíblia, l'expressió «paraula de Déu» apareix fonamentalment en tres aplicacions diverses. Per un costat, s'identifica amb la *paraula profètica* o oracle del mateix Déu que el profeta transmet fidelment i que, per això, s'aproxima al que en el llenguatge humà es qualifica com a cita textual.⁵ La segona accepció és més àmplia i es manifesta en la *paraula que guia, instrueix i aconduïx la vida del poble*, tractant-se no tant del tenor literal de la veu de Déu, sinó del significat profund del que realitza. Es tracta, doncs, de la convicció que la paraula de Déu realitza la història i la converteix en intel·ligible com a història de la salvació.

Dos passatges del Nou Testament, escrits en la seva etapa final, com són la Carta als Hebreus i l'Evangeli de Joan, subratllen la mateixa idea i confluiran en la *tercera accepció bíblica de la paraula de Déu*. En efecte, ambdós escrits contemplen retrospectivament tota la història de la salvació des de l'Antic Testament fins a Jesucrist mitjançant una reflexió teològica, i la redueixen a un denominador comú com és la paraula de Déu, que així es converteix en el concepte clau del missatge de tota la Bíblia. En He 1,1-3 s'accentua la diversitat de formes de locució divina, però les resumeix i concentra en *el Fill*, que és «icona» de Déu i que ho sosté tot amb la força de la seva paraula.⁶ En Jn 1,1-18 se situa la paraula a l'inici de tot, identificada amb el mateix Déu, i es predica de Jesús de Natzaret, en quant paraula «encarnada». Aquí es transcendeix d'una manera totalment nova el pla del llenguatge verbal en *qualificar paraula al mateix Déu i a una persona humana com és Jesús*.⁷ Per aquesta raó, una teologia de la paraula de Déu que vulgui ésser fidel al pensament bíblic no podrà limitar-se al llenguatge parlat, ja que té el seu centre en «la paraula feta carn» com és Jesucrist.⁸

Però, quin és el significat teològic precís de paraula de Déu? En el seu sentit gramatical la paraula de Déu és una paraula que Déu pronuncia, ja que es tracta d'un genitiu subjectiu que té Déu per subjecte que parla. Però, com cal concebre un Déu que parla? Què diu Déu quan parla? Com es pot verificar que és Ell qui parla? A partir de la revelació bíblica es podrà respondre que en defi-

5. Cf. J. LINDBLOM, *Prophecy in Ancient Israel*, Oxford 1963.

6. Cf. J. P. MEIER, «Structure and Theology of Hebr 1,1-4», *Biblica* 66 (1985) 168-189.

7. Cf. X. LÉON-DUFOUR, *Lectura del Evangelio de Juan: Jn 1-4*, Salamanca 1989, 31-118.

nitiva la «paraula de Déu» és *el propi Déu en l'esdeveniment de la seva revelació i en l'acte de la seva autocomunicació*.

Ara bé, convé anar més enllà d'aquesta definició formal per a discernir què diu Déu. En efecte, quan es proclama la paraula de Déu no es limita a afirmar purament que es tracta d'una paraula procedent de Déu com una garantia extrínseca indiferent al seu contingut. Per això, només es pot parlar estrictament de paraula de Déu quan els seus continguts es troben en relació intrínseca amb l'ésser i la realitat de Déu, ja que únicament es pot considerar paraula de Déu allò que *només* Déu pot dir.

En aquest sentit, no n'hi hauria prou, en sentit estricte, que aquesta paraula de Déu es limités a donar una informació sobre l'origen de la creació i la seva meta, seguint l'ensenyament del Concili Vaticà I, que afirma que en principi tot home té la possibilitat de conèixer naturalment Déu (DH 3004); sinó, que per la seva naturalesa, la paraula de Déu pròpiament dita va més enllà, ja que implica que en ella es faci paraula efectiva allò que només és possible per a Déu, a més de la creació i la seva meta, és a dir, la salvació plena, que amb raó la Bíblia qualifica com a «nova creació» i «cel nou i terra nova» (Is 65,17; Rom 8,18-25; Ef 4,24; Ap 21,1), a imatge de Jesucrist «home nou» (Ef 2,15; 4,24; Col 3,10).

Per tant, des del punt de vista teològic, la paraula de Déu és el propi Déu en el seu ésser per a nosaltres amb la seva presència i sol·licitud històrica salvadora. El seu contingut és, doncs, el propi Déu en l'acte de la seva autocomunicació alhora creadora i redemptora, finament expressat per sant Bonaventura d'aquesta forma: «En la paraula del seu Verb (el Fill), que procedeix d'ell, el Pare es diu i diu totes coses»,⁹ que amb K. Barth, el millor especialista del segle xx sobre la teologia de la paraula de Déu, es formularà amb aquesta síntesi: «La Paraula de Déu és Déu mateix en la seva revelació».¹⁰ Aquesta formulació es basa en la comprensió de la revelació com a auto-revelació, ja que no es tracta tant d'una comunicació de certs continguts, com d'un «auto-descobriment» del mateix Déu,¹¹ formulació introduïda en la il·lustració per F. W. J. Schelling l'any 1809.¹²

8. C. M. Martini parla de sis significats de la Paraula de Déu: els esdeveniments de la història de la salvació (el *dābār* hebreu); els oracles dels profetes i els de Jesús; la persona de Jesús; la predicació cristiana; la comunicació de Déu als homes, i la Bíblia, en *La parola di Dio alle origine della Chiesa*, Roma 1980, 56-58.

9. «Pater verbo suo, quod ab ipso procedit, dicit se et omnia», Buenaventura, *I Sent* d.32 a.1 q.fund.5 (Quaracci I, 557).

10. *Dogmatique I/1.2*, Genèva 1953, § 8.

11. Cf. W. PANNENBERG, «Introducción», en W. PANNENBERG (ed.), *La revelación como historia*, Salamanca 1977, 11-16.

12. *Über das Wesen der menschlichen Freiheit* (1809), 86: «Selbstoffenbarung Gottes», i *Werke* 7, Stuttgart 1860, 394.

En el món catòlic serà primer de tots K. Rahner, que ja abans del Vaticà II en difondrà l'ús i la significació.¹³

Finalment, el Concili Vaticà II consagra explícitament tal concepció auto-comunicativa de la Revelació (cf. *DV* 2: *seipsum revelavit*, i 6: *seipsum manifestare*) i la uneix a Ef 1,9 amb la seva referència al disseny salvífic de Déu de la «economia de la revelació» que es realitza per mitjà de gestos i paraules i que té l'acompliment en Crist (cf. *DV* 2: «mediador i plenitud», i 4: «que porta a plenitud tota la revelació»). Alhora, es desplega aquesta multiplicat d'autocomunicacions històriques, explicant com Déu s'ha manifestat a si mateix des de la creació (*DV* 3: *inde ab initio semetipsum manifestavit*) i, finalment, en la història del seu Fill i el lliurament de l'Esperit Sant, dóna acompliment a la revelació (en singular!) (*DV* 4: *revelationem complendo perficit*); per això no hem d'esperar cap més altra revelació pública fins al retorn de Crist (cf. *DV* 4).¹⁴

2. LA PARAULA DE DÉU I LA SEVA VEU

En el món grec ja Orígenes i Ciril de Jerusalem distingeixen entre la paraula de Déu i la seva veu.¹⁵ En el món llatí ho farà amplament Agustí en afirmar que «cada home que anuncia la Paraula (*Verbum*) és veu de la Paraula (*vox Verbi*), que, restant Paraula, envià moltes veus, i després d'haver enviada abans d'ell moltes altres veus, va venir la mateixa paraula en el seu propi vehicle, en la seva pròpia veu i en la seva pròpia carn».¹⁶ «La veu és Joan; la Paraula és Crist; Joan era una veu temporal; Crist és la Paraula eterna des del principi, ja que la veu sense la Paraula no edifica, ja que és difícil de discernir la Paraula de la veu, d'aquí que el mateix Joan fos considerat que era el Crist».¹⁷

Aquesta important distinció és aplicable a la diferència que existeix entre la Paraula de Déu, com a contingut que es comunica de part de Déu (*Verbum*), i les seves formes i mitjans de comunicar-la (*vox Verbi*). Aquesta distinció, a més, ha d'ajudar a distingir l'esdeveniment lingüístic en què el propi Déu actua

13. K. RAHNER – H. VORGRIMLER, «Revelación», *Diccionario Teológico* (1961), Barcelona 1970, 641-648; cf. E. BISER, *Pronóstico de la fe*, Barcelona 1994, 93.190, i la nostra, *La Teología Fundamental*, Salamanca 2009, 235.

14. Sobre la influència de K. Barth i K. Rahner en la *DV*, cf. P. P. SALDANHA, *Revelation as «Self-Communication of God». A Study of the influence of K. Barth and K. Rahner on the Concept of Revelation in the Documents of the Second Vatican Council*, Roma 2005, 27-150.

15. Cf. Orígenes, *In Io.* VI, 20.108 (SC 157,210), i Ciril de Jerusalem, *Cateq.* III, 9 (PG 33, 439).

16. *Sermo* 208,4: in *Natali Joannis Baptistae: De voce et verbo* (PL 38, 1306).

17. *Sermo* 293,3: in *Natali Joannis Baptistae* (PL 38, 1328s.).

i es comunica com a poder creador i salvador de les formes concretes de la seva expressió, acció i testificació. Per això, agudament subratlla Tomàs d'Aquino que l'acte no es dirigeix en última instància a la paraula pronunciada o al seu enunciat, sinó al seu contingut i a la realitat última (cf. *actus credentis non terminatur ad enuntiabile, sed ad rem*: ST II-II, q.1 a.2 ad2).

Notem que, no obstant això, tradicionalment es qualifiquen com a paraula de Déu els mitjans en què s'expressa, tal com s'esdevé amb l'Escriptura, malgrat que aquesta pràctica no estigui exempta de certs equívocs, ja que una identificació indeguda fàcilment pot caure en el fonamentalisme de la «lletra». Tot i amb tot, la particular afinitat de la Paraula de Déu amb l'Escriptura ha portat que aquesta se l'anomeni *paraula de Déu*, sense més, encara que pròpiament parlant es tracta de la seva manera més autèntica i normativa com a «paraula que testimonia» la Paraula de Déu.¹⁸

L'oblit de la diferència entre la paraula de Déu i la seva veu ja va fer exclamar Luter amb una expressió que pot sorprendre «urgim Crist contra l'Escriptura» (*urgemus Christum contra Scripturam*: WA 39/1,47), ja que per a ell la paraula de Déu és el que en el conjunt dels escrits bíblics «conduïx cap a Crist», de manera que es pot esgrimir aquest sentit central contra el tenor literal de l'Escriptura, intentant trencar així l'equiparació lineal i pura entre la Bíblia i la Paraula de Déu. D'aquesta manera Luter apostava per una concepció que descansa en la interpretació cristològica de la paraula de Déu i evita, encara que no sempre sense certes vacil·lacions, una concepció extrema del principi luterà de la *sola Escriptura*, tal com va prevaldre en la vella ortodòxia protestant i es manifesta avui dins la interpretació fonamentalista de la Bíblia.¹⁹

Tal oblit d'aquesta diferència ha provocat a més un equívoc com és el de situar totalment i exclusivament en el pla del llenguatge verbal la paraula de Déu i les seves formes de testificació i acció. D'aquesta manera la Paraula de Déu es converteix en paraula parlada quan en canvi les dades bíblico-teològiques s'oposen a tal reducció. Aquest equívoc es produeix quan se situa la paraula de Déu en pla purament intel·lectual, cognoscitiu i doctrinal com a pur mitjà de transmissió d'informacions i instruccions d'una doctrina. Ara bé, la paraula de Déu no solament informa, interpreta i orienta, sinó que *és* la vida mateixa de Déu (cf. Jn 1,4) que es comunica en Jesucrist, com a Paraula «encarnada» (Jn 1,14) per a fer possible que tots siguem «fills de Déu» (Jn 1,12).

Notem, finalment, que el Vaticà II, d'una manera en certa manera sorprenent, usa l'expressió *veu* per a subratllar el caràcter viu de la Tradició/transmis-

18. H. U. VON BALTHASAR, «Palabra, Escritura, Tradición», en *Verbum Caro*, Madrid 1964, 19-39.19.

19. Cf. el luterà, U. H. J. KÖRTNER, *Theologie des Wortes Gottes*, Göttingen 2001, 42. 75-79.

sió de la Revelació amb aquesta preciosa formulació: «L'Esperit Sant fa ressonar la *veu viva* de l'*Evangelii* en l'Església i per ella en el *món*» (DV 8), formulació que recorda un motiu luterà homònim, on s'afirma: «L'*Evangelii* és una paraula *viva* i *veu* que ressona per *tot el món*» (WA 12.259,8-12), així com la influència del teòleg renovador de l'eclesiologia, J. A. Möhler († 1838), quan escriu que «la Tradició és l'*Evangelii* vivent; és la paraula de Déu *viva*».²⁰

3. LA PARAULA DE DÉU I EL SEU ÚS ANALÒGIC

Orígenes és el primer escriptor eclesiàstic que, tenint present la pluralitat dels significats del text bíblic, parla d'ús analògic de la categoria paraula de Déu. Per això, recorda el caràcter divino-humà de l'Escriptura com a forma d'encarnació del Logos *anàloga* al cos físic de Crist, ja que la paraula de Déu, que no té ni carn ni cor i que la seva naturalesa divina no pot ésser vista, en el moment en què s'encarna es pot veure, i per això afirma: «Heus ací com has de comprendre l'Escriptura com l'únic i perfecte cos del Verb» (*In Jer II,2*).²¹

L'ús analògic de la categoria «paraula de Déu» és present en la tradició cristiana amb un notable significació per l'ús secular de la seva forma llatina *verbum Dei* que la *Vulgata* usa per a qualificar tant la paraula de Déu que és l'Escriptura, com també l'aplica directament, encara que d'una manera limitada, a la persona de Jesucrist, *Verb encarnat* (Jn 1,1.14; 1 Jn 5,7; Ap 19,13). Ara bé, la progressiva pèrdua de la llengua llatina com a llengua de referència ha comportat majoritàriament la desaparició d'aquest doble ús sovint indistint de la mateixa fórmula *Verbum Dei* per a l'Escriptura i pel Verb encarnat, que afavoreix la sinonímia, ja que la majoria de traduccions han optat per traduir el mot grec *logos* per *paraula* (llengües llatines: *palabra, parole, parola...*; llengües saxones: *Word, Wort...*). Només algunes versions han mantingut l'expressió llatina *Verb* (així, en català, la *Bíblia de Montserrat*; en castellà: les clàssiques de la BAC: *Nácar-Colunga* i *Bover-Cantera*; en francès: la prestigiosa *Bible de Jérusalem*, encara que no seguida en la seva versió espanyola, així

20. *La unidad de la Iglesia* (1825), Pamplona 1996, §12 (p.126); *Simbólica* (1832), Madrid 2000, §38 (p.405); cf. informació detallada del paral·lelisme amb Luter en la nostra, «La tradició com *viva vox Evangelii* (DV 8)», *Diálogo Ecueménico* 34 (1999) 287-297.

21. Cf. l'ús de la paraula «analogia» en Orígenes, cf. *Filocalia* 2,3; *In Joh XIII*, 5,32, i *In Jer II,2*, amb les reflexions d'E. BIANCHI, *Ascoltare la Parola*, Bosè 2008, 11.14s.105; aquesta doctrina origeniana modelada amb la tripartició antropològica de carn (*sentit literal*), ànima (*sentit moral*) i esperit (*sentit espiritual*) (*De princ.* IV, 2,4), estaria a l'origen dels quatre sentits medievals: el *literal* i *els tres espirituals*: l'*alegòric* que pertany a la fe; el *tropològic* fruit de la caritat, i l'*anagògic* que respon a l'esperança, segons H. de LUBAC, *Exégèse médiévale I/I*, Paris 1959, 198-211.

com la rellevant ecumènica francesa *TOB*; en italià: també així la *Nuova versione ufficiale della Conferenza Episcopale Italiana* de 2009, convertida en base dels textos litúrgics, així com la de la Conferencia Episcopal Española de 2011).²²

Per això, conscient d'aquesta dificultat, el Sínode dels Bisbes del 2008 sobre «La Paraula de Déu en la vida i la missió de l'Església» en la seva proposició final núm. 3 afirma que: «L'expressió Paraula de Déu és *analògica*. Es refereix sobretot a la Paraula de Déu *en Persona que és el fill Unigènit de Déu*, nascut del Pare abans de tots els segles, Verb del Pare fet carn (cf. Jn 1,14). La Paraula divina, ja present en la creació de l'univers i d'una manera especial de l'home, s'ha revelat al llarg de la història de la salvació *testimoniada per escrit en l'Antic i en el Nou Testament*. Aquesta Paraula de Déu transcendeix la Sagrada Escripura, encara que aquesta la conté d'una manera molt singular. Sota la guia de l'Esperit (cf. Jn 14,16; 16,12-15) *l'Església la guarda i conserva en la seva Tradició viva* (cf. DV 10) i l'ofereix a la humanitat a través de la predicació, els sagraments i el testimoni de vida. Els Pastors, per tant, han d'educar al Poble de Déu a acollir els diversos significats de l'expressió "Paraula de Déu"».

Aquest important text sinodal recull i rellança aquest ús analògic que comporta tres diversos significats: la Paraula de Déu *personal* que és Jesucrist, la Paraula de Déu *escrita* que és l'Escripura i la Paraula de Déu *transmesa*, que és la Tradició vivent de l'Església.²³ Donat que és el segon significat el que s'ha convertit en més usual, hi dedicarem una reflexió més ampla després d'haver presentat unes breus referències del primer i del darrer significat.

Sobre el *primer significat* qualificat com a personal referit a Jesucrist, cal notar el seu caràcter d'*analogatum* principal. En efecte, la categoria Paraula/Verb de Déu parteix de la clara afirmació joannea sobre Jesucrist com a *logos* de Déu (cf. Jn 1,1; 1 Jn 5,7; Ap 19,13), «que es fa carn i habita entre nosaltres» (Jn 1,14). Per això, no és estrany que la tradició el qualificarà com a *Verbum abbreviatum*, ja que en Ell «les moltes paraules» dels escriptors bíblics es con-

22. El *logos* joànic podria traduir-se com a *misteri*, *designi* o *projecte de Déu*, seguint el paral·lelisme paulí entre paraula i misteri (cf. Col 1,15.25s.; Ef 1,3-5), també present a Qumrán (1QS 11,11), text molt proper en Jn 1,3, que el lloc del *logos* joànic l'ocupa l'expressió *designi de Déu* (*mhsbtw*, cf. també, Jr 29,11; 51,29; Mq 4,12; Sal 33,10s.); cf. així, P. LAMARCHE, «Le prologue de Jean», *RSR* 52 (1964) 497-537; J. MATEOS – J. BARRETO, *El Evangelio de Juan*, Madrid 1979, 40.53s.1054, i J. O. TUÑÍ, *Exegesi i hermenèutica de l'Evangeli segons Joan en l'època crítica*, Barcelona 2008, 33, n°62.

23. Noteu la similitud d'aquesta triple analogia amb l'enfocament del teòleg reformat K. Barth, que parla de tres formes: la Paraula de Déu *revelada*; la Paraula de Déu *escrita* i la Paraula de Déu *predicada*, *Dogmatique I/1.1*, Genèva 1953, § 4 («Les trois formes de la Parole de Dieu»).

verteixen en «paraula única, concentrada i abreujada» i, per això, Jesucrist és «suficient per a tots» (cf. entre els comentaristes més assenyalats: Jeroni, Agustí, Bernat...). D'aquí que el cristianisme sigui la religió de la Paraula, però no únicament, ni principalment de la Paraula en la seva forma escrita, sinó de la Paraula encarnada i vivent, ja que és enmig nostre perquè «l'hem escoltat, vist i tocat» (1 Jn 1,1-3), com a paraula única i personal, que unifica i sublima totes les paraules que la testimonien.²⁴

Sobre el *tercer significat* de la Paraula de Déu el text sinodal precisa que «sota la guia de l'Esperit» (cf. Jn 14,16; 16,12-15) l'Església la custodia i conserva en la seva Tradició viva (cf. DV 10) i l'ofereix a la humanitat a través de la predicació, els sagraments i el testimoni de vida». Noteu l'aparent novetat d'aquest tercer significat que es desplega en els diversos àmbits de la vida eclesial. De fet, en la història del cristianisme es troben amplis testimonis sobre la *inspiració divina* de diversos òrgans de la tradició eclesial, particularment els concilis ecumènics, basant-se en l'Assemblea de Jerusalem, també coneguda com a Concili Apostòlic, amb la seva afirmació emblemàtica quan proclama: «Hem decidit l'Esperit Sant i nosaltres» (Fets 15,28), formulació que ha tingut una influència decisiva en la teologia dels concilis en subratllar el seu caràcter inspirat.²⁵ I així, es converteix en comú referir-se a l'influx de l'Esperit Sant en les decisions dels concilis de Nicea, any 325 (DH 265); Efes, any 431 (DH 265); Calcedònia, any 451; Nicea II, any 787 (DH 600), i Constantinopla IV, anys 869ss. (DH 650); així com per diversos documents papals, com el *Decretum Gelasianum*, any 495 (DH 352), que equipara a l'Escriptura els concilis de Nicea, Efes i Calcedònia, i d'una manera similar, Gregori Magne, any 591 (DH 472), i Lleó IX, any 1053 (DH 686), que equiparen els quatre evangelis amb els quatre primers concilis.²⁶

Per altra banda, al concili de Trento s'afirma la garantia de l'acció de l'Esperit Sant pels «llibres inspirats» i per «les tradicions no escrites», i, per això, es recorda que mereixen ésser venerats «amb el mateix sentiment de pietat i respecte», no solament els llibres de l'Antic i el Nou Testament, sinó també «les tradicions referents a la fe i a les costums, com a dictades bé per la boca de Crist o per l'Esperit Sant i conservades en l'Església catòlica per mitjà d'una successió ininterrompuda» (DH 1501). Formulacions totes elles que

24. Cf. les citacions patristiques i medievals de la síntesi sobre aquest tema de H. DE LUBAC, *L'Écriture dans la Tradition*, Paris 1966, 232-246 («Le Verbe abrégé»).

25. Cf. H. J. SIEBEN, *Die Konzilsidee der Alten Kirche*, Pardeborn 1979, i la nostra presentació en *La sinodalitat eclesial*, Barcelona 1993, 8-12.

26. G. BARDY, «L'inspiration des Pères de l'Église», *RSR* 40 (1951/52) 7-26; H. BACHT, «Sind die Lehrentscheidungen der Ökumenischen Konzilien göttlich inspiriert?», *Catholica* 13 (1959) 128-139.

subratllen que la Tradició apostòlica està sota el mateix carisma inspirador que la Sagrada Escriptura.

La primera reflexió més sistemàtica sobre aquesta qüestió es troba en el tractat *De Locis Theologicis* (1563), V,5.3,²⁷ de Melchor Cano, on distingeix entre revelació, inspiració i auxili o assistència divina, distinció que marcarà època i que es convertirà en pràcticament normativa en el Magisteri posterior i en la mateixa teologia acadèmica. Tot i amb tot, resta una qüestió oberta sobre quin és l'influx específic de l'Esperit Sant que es dona en la Tradició. Partidaris d'una comprensió de l'assistència divina activa i positiva, i no purament negativa, com a absència d'error, són K. Rahner, particularment en estudiar l'evolució del dogma,²⁸ i P. Benoit, en tractar el caràcter inspirat de la tradició eclesial.²⁹

Anotem, finalment, una observació sobre la qualificació que la DV dona a la tradició com a «Paraula de Déu transmesa» (DV 9: *Verbum Dei*) ja que «junt amb la Sagrada Escriptura constitueixen un sol dipòsit sagrat de la Paraula de Déu» (DV 10: *Verbi Dei*). Tal qualificació és secundada per la repetició de la frase abans esmentada del Concili de Trento que exhorta a «rebre-les i venerar-les amb el mateix sentiment de pietat i respecte» (DV 9, amb la citació de Trento: DH 1501).³⁰ Tal qualificació de la Tradició —en els pocs comentaristes que n'han parlat en aquests ja quasi cinquanta anys de post-concili— ha suscitat interrogants pel seu caràcter nou.³¹ Segurament la seva comprensió es pot situar en la línia de l'expert conciliar P. Benoit —que en podria

27. M. CANO, *De locis theologicis* (J. Belda, ed.), Madrid 2006, 319-327.

28. ESCRIBI K. RAHNER que «la evolución progresiva del depósito originario de la fe se da bajo el influjo positivo de su luz donada a la Iglesia», en *Escritos de Teología I*, Madrid 1961, 51-92.65.

29. P. Benoit escriu que «en la DV 2.7.14 es troben fonaments doctrinals per a una inspiració de la Tradició oral; el silenci relatiu del Magisteri sobre la inspiració de la Tradició no equival a un rebuig, es tracta més aviat d'una preterició que d'una negació», P. BENOIT, «Inspiration de la Tradition et inspiration de l'Écriture», en *Mélanges offerts a M.-D. Chenu*, Paris 1967, 111-126.113.

30. U. BETTI, comentant aquesta frase defensada per la comissió teològica del Vaticà II (cf. F. GIL, *Synopsis DV*, 73), diu que és «uguaglianza quanto all'origine, è differenza quanto all'espressione», *La dottrina del Concilio Vaticano II sulla trasmissione della Rivelazione*, Roma 1985, 180.

31. Així, molt poc després del Concili, J. Ratzinger subratllava que aquí la Paraula de Déu no es limita expressament a l'Escriptura sinó que pot incloure la tradició, encara que això resta indeterminat, J. RATZINGER, *LThKVat.II* 2 (1967) 524; vint anys després, L. Ladaria comentava que «en este doble uso de la expresión sigue habiendo cierta ambigüedad», «¿Qué es un dogma?», en K. H. NEUFELD (ed.), *Problemas y perspectivas de Teología Dogmática*, Salamanca 1987, 107-132.117, per part nostra, uns quants anys després anotàvem la importància d'aquesta doble citació en «Vangelo e dottrine: Unicità della Parola e pluralità dei linguaggi», *Gregorianum* 84 (2003) 265-294.266.

ésser el seu «inspirador»—,³² el qual, comentant la DV, observa que «posar de relleu la inspiració de la Tradició al costat de la de l'Escriptura pot ajudar a percebre millor el delicat intercanvi de les seves relacions: no ja dues fonts, sinó dos aspectes d'expressió d'un mateix corrent inspirat —per una part, viscut i parlat, i per altra, escrit— que regula la fe i la pràctica de l'Església mitjançant la seva rica bipolaritat de Paraula garantida per un Text i d'un Text animat per una Paraula sempre viva (cf. DV 2.7.8.10.21.24)».³³

4. L'APLICACIÓ DE PARAULA DE DÉU EN LA SAGRADA ESCRIPTURA

Després d'haver tractat l'ús analògic de la Paraula de Déu en Jesucrist, com a forma personal, i en la transmissió viva, com a forma eclesial, cal referir-se al *segon significat* analògic que es refereix a la Paraula de Déu com a Escriptura, i que ha esdevingut la manera més habitual d'entendre la Paraula de Déu. En efecte, els homes poden pronunciar frases en les que es fa sentir la Paraula de Déu. Ara bé, perquè això sigui possible s'ha de comprendre el llenguatge com un sistema obert per la seva capacitat expressiva i simbòlica a través de les seves formes narratives, èpiques, poètiques, líriques, profètiques, sapiencials, instructives, comunicatives..., de tal manera que així pugui vehicular l'expressió de la transcendència i del mateix Déu. D'aquesta manera els diversos tipus i formes de llenguatge amb els que es comunica la paraula de Déu podran ésser percebuts com a tal pel seu caràcter *auto-implicatiu i últim*, és a dir, si tal com la lingüística moderna afirma, és un llenguatge rellevant per la seva auto-implicació antropològica i històrica i pel seu caràcter últim i així interpel·la l'home en la seva *condició històrica*, que, per una banda, és *limitada*, i que, per una altra, és *oberta i pelegrinant* vers el futur, en anar a la recerca del do d'una paraula del sentit últim.³⁴

32. Cf. el seu comentari —pràcticament desconegut— sobre l'esquema conciliar de la DV dirigit als bisbes francesos on proposa parlar d'*inspiració eclesial* de la Tradició eclesial, «A propos du Schema *De Divina Revelatione*», en *Secrétariat conciliaire de l'Épiscopat*, (Études et Documents núm.1) Paris, 10.I.1965, 1-8.

33. P. BENOIT, «Inspiración y Revelación», *Concilium* 10 (1965) 13-32.22; en l'edició anglesa del seu comentari a Tomàs d'Aquino, *Prophecy and Inspiration. ST II-II, Questions 171-178*, New York 1961, 14.127.165, núm. 2, usa la fórmula *ecclesiastical inspiration*, que no és present en el text original, cf. *La prophétie*, Paris 1947, 321.373 (cf. nova edició presentada per J.-P. TORRELL, Paris 2005).

34. Sobre el llenguatge «auto-implicatiu», cf. D. D. EVANS, *The Logic of Self-Involvement: A philosophical Study of everyday Language with special Reference to the Christian Use of Language about God as Creator*, London 1963; P. RICOEUR, «Contribut d'une réflexion sur le langage à une théologie de la parole», en AA.VV., *Exégèse et herméneutique*, Paris 1971, 301-318, i J. LADRIÈRE, *La articulación del sentido*, Salamanca 2001, 109-153; sobre la «ultimitat», cf. P.

Per aquesta raó, en l'Escriptura se l'anomena amb raó *paraula de Déu*, per la seva singular rellevància en transmetre i proclamar la paraula de Déu sobre la salvació, amb una auto-implicació que es va desplegar d'una manera fundant per a tots els temps en el reconeixement i fixació del Cànon Bíblic. Tal qualificació de «paraula de Déu», és a dir, inspirada, li és donada d'una manera singular perquè és un testimoni i una presència única de tal paraula en aquests tres nivells: pel seu origen, ja que va sorgir *sota l'acció de l'Esperit*; per la seva qualitat interna, ja que *és plena de l'Esperit*, i per seva dimensió experiencial, ja que *comunica l'Esperit*. D'aquí que Balthasar pugui precisar que «l'Escriptura no és la Paraula mateixa sinó el testimoni que l'Esperit dona de la Paraula».³⁵

Tres són, a més, les dimensions bíbliques de la Paraula de Déu, que corresponen a les tres persones en què es conjuguen els verbs així: *en primera persona*, la paraula és auto-expressió de qui la pronuncia (dimensió personal); *en segona persona*, la paraula interpel·la i comunica dinamisme a l'interlocutor al qual es dirigeix (dimensió dinàmica), i *en tercera persona*, la paraula narra i explicita continguts (dimensió noètica). Apareix, doncs, la multidimensionalitat de la Paraula de Déu (personal-dinàmica-noètica) que seguint aquestes tres dimensions es pot formular així, tot seguint la seva gènesi històrica que s'inicia amb la dimensió dinàmica, passa per la noètica i finalitza amb la personal.³⁶

- La Paraula de Déu té una *dimensió dinàmica*, ja que crea i actua en el cosmos i, sobretot, en les persones i en la història del Poble de Déu;
- La Paraula de Déu mostra una *dimensió noètica*, ja que revela i ensenya des de la Llei a la Saviesa fins a arribar a l'Evangeli;
- La Paraula de Déu es manifesta en la seva *dimensió personal*, auto-comunicant-se progressivament d'una manera plena en Jesucrist, que per això té el nom de «Paraula de Déu» (Ap 19,13; cf. Jn 1).

Tillich quan observa que «nuestra preocupación última es aquello que determina nuestro ser o no ser. Sólo son teológicas las proposiciones que tratan de un objeto en cuanto puede convertirse en una cuestión de ser o no ser», *Teología sistemática I*, Barcelona 1972, 25-30.29; cf. l'aproximació filosòfica de Th. NAGEL, *The Last Word*, New York 1997; la bíblica de N. T. WRIGHT, *The Last Word. The Authority of Scripture*, London 2005, i la teològica de H. VERWEYEN, *Gottes letztes Wort. Grundriss der Fundamentaltheologie*, Regensburg ³2000.

35. H. U. VON BALTHASAR, *Gloria I. La percepción de la forma*, Madrid 1985, 33.

36. Cf. la nostra síntesi de la teologia de la Paraula de Déu en l'Antic Testament a partir d'aquestes tres dimensions dins la nostra, *La palabra de Dios en los libros sapienciales*, 242-277; seguim la triple classificació de l'obra clàssica de K. BUHLER, *Teoría del lenguaje*, Madrid ³1967, 69s., recollida per L. ALONSO SCHÖKEL, *La Palabra inspirada*, Barcelona 1966, 115s.

5. L'ESCRITURA COM A «PARAULA VIVA I EFICAC» (He 4,12)

Dins la reflexió teològica sobre com caracteritzar l'eficàcia de la Paraula de Déu és indubtable que la seva dimensió sacramental és la més rellevant, ja poc abans del Concili Vaticà II (K. Rahner,³⁷ O. Semmelroth³⁸ i E. Schillebeeckx),³⁹ opció que ha continuat posteriorment (D. Grasso,⁴⁰ L. Alonso Schökel,⁴¹ Y. Congar,⁴² W. Kasper,⁴³ S. Pié-Ninot,⁴⁴ M. Figura...),⁴⁵ i que s'ha potenciat en temps recents, particularment per influx de la lingüística moderna amb el llenyuetge «per-formatiu»⁴⁶ i en la teologia litúrgica per la seva significació en la celebració dels sacraments.⁴⁷

Com a testimoni conciliar important ha de tenir-se present que el Vaticà II assimila la «taula de Paraula de Déu» (DV 21; SC 51) a la més clàssica «taula del Cos de Crist» (DV 21; SC 48).⁴⁸ Tal assimilació es reflecteix en l'exegesi

37. K. RAHNER, «Palabra y Eucaristía (1960)», en ID., *Escritos de Teología IV*, Madrid 1964, 323-365; cf. G. KOCH, «Palabra y sacramento» en W. BEINERT (ed.), *Diccionario de Teología Dogmática*, Barcelona 1990, 510-512, i M. FONTANA, *La Parola nella Chiesa*, Catanzaro 2007.

38. O. SEMMELROTH, *La palabra eficaz*, Santander 1967.

39. E. SCHILLEBEECKX, «Revelación-suceso y revelación-palabra», en *Revelación y Teología*, Salamanca 1968, 41-62.

40. D. GRASSO, *Teología de la Predicación*, Salamanca 1966, 277-279, parla d'eficàcia «ontològico-sicològica».

41. «Hay que aceptar una sacramentalidad de la palabra, teniendo en cuenta la “verbalidad” o carácter verbal del sacramento», L. ALONSO SCHÖKEL, *Comentarios a la constitución «Dei Verbum»*, Madrid 1969, 678.

42. Y. CONGAR, «Relación entre culto o sacramento y predicación de la Palabra», *Concilium* 33 (1968) 409-422.

43. W. KASPER, «Wort und Sakrament», en *Glaube und Geschichte*, Mainz 1970, 285-310.306.

44. S. PIÉ-NINOT, «Eclesiología y Liturgia», *Phase* 226-227 (1998) 399-315.

45. M. FIGURA, «La sacramentalidad de la Palabra de Dios», *Communio* 23 (2001) 167-183.

46. Cf. J. L. AUSTIN, *Cómo hacer cosas con palabras*, Barcelona 1982, aplicat per J. LADRIÈRE, *La articulación del sentido*, 265s.311-321.582, així com el suggeridor i més recent R. S. BRIGGS, *Words in Action. Speech Act Theory and Biblical Interpretation*, New York 2001, 3-5.38-43.65s.295; cf. ja present a J. B. METZ, *La fe, en la historia y la sociedad*, Madrid 1979, 217, i d'una manera nova en un document papal, cf. BENET XVI, *Spe salvi*, 2007, ns. 2.10.

47. Cf. L.-M. CHAUVET, *Símbolo y sacramento*, Barcelona 1991, 218-232; P. JANOWIAK S.J., *The Holy Preaching. The Sacramentality of the Word in the Liturgical Assembly*, Collegeville 2000; D. SATTLER, «Gegenwart Gottes im Wort»; i A. GERARDS, «Dem Wort Gottes Gestalt geben», en B. KRANEMANN – Th. STERNBERG (eds.), *Wie Das Wort Gottes feiern?*, Freiburg 2002, 123-143.146-165; C. GRAUDO, «La Liturgia della Parola come ripresentazione “quasi-sacramentale” dell'assemblea radunata», *Rivista Liturgica* 94 (2007) 491-511, i M. PATERNOSTER, *Come dire con parole umane la Parola di Dio (l'omelia)*, Roma 2007, 80.125s.154s.

48. Aquest paral·lelisme rebut la consideració més habitual fins al Vaticà II de què l'obligació d'assistir a la missa dominical no incloïa «estrictament» la litúrgia de la Paraula, cf. així, ja des d'Amalari de Metz (s. IX) (PL 105,1156), seguit per Alfonso M. de Liguori i la casuística pre-conciliar com A. ROYO-MARÍN, *Teología moral para seglares I*, Madrid 1964, núm. 419.

patrística de Jn 6 (Orígenes, Jeroni, Agustí...), i de la petició sobre el *pa* del Pare Nostre (Mt 6,11; Lc 11,3). D'altra banda, en *La imitació de Crist*, IV,11, de Tomàs de Kempis (1379/1471) es fa menció d'aquestes dues taules en un text citat en el debat conciliar de DV 21.⁴⁹ Per això, en el mateix Concili el relator va parlar del «caràcter sacramental» de la Revelació expressant-se tal característica especialment en DV 2, quan afirma l'íntima relació entre gestos i paraules (*gestis verbisque intrinsece inter se connexis*).⁵⁰ No sense raó, el Sínode dels Bisbes del 2008 sobre la Paraula de Déu en la seva proposició final núm. 7 «augura que es pugui promoure una reflexió teològica sobre la sacramentalitat de la Paraula de Déu».⁵¹

Concloem subratllant que aquesta línia de sacramentalitat de la Paraula de Déu pot desplegar-se en els tres aspectes propis dels sagraments, amb aquesta formulació:⁵² en primer lloc, el seu *signe exterior*, que és l'Escriptura com a llibre i text amb els seus mètodes d'investigació literària propis; en segon lloc, el seu *signe interior*, que és l'Escriptura llegida com a Llibre «inspirat» i interpretat per l'Església, i en tercer lloc, la seva *realitat última* i missatge decisiu que és «la veritat que Déu volgué consignar per la nostra salvació» (DV 11). D'aquesta manera, doncs, per a percebre l'Escriptura com a Paraula de Déu s'ha de partir del seu text (*signe extern*), s'ha de llegir com a llibre sagrat inspirat (*signe intern*) i s'ha d'acollir com a do de la salvació (*realitat última*), ja que «la Paraula de Déu roman per sempre» (1Pe 1,25, text amb el que conclou la DV).

Salvador PIÉ-NINOT

Pl. Berenguer, 2, 2-3

08002 BARCELONA

E-mail: pie-ninot@blanquerna.url.edu

49. Cf. *Acta Synodalia* IV/V, 728; R. SCHNACKENBURG, *El Evangelio según san Juan II*, Barcelona 1980, 109-113; i S. SABUGAL, «Abba». *La oración del Señor*, Madrid 1985, 553-564.

50. Cf. *Acta Synodalia* III/3, 134.

51. Cf. els nostres «Palabra de Dios y Liturgia», *Phase* 287/288 (2008) 551-575, i «Nota sobre el Sínodo sobre la Palabra de Dios en vida y la misión de la Iglesia», *Gregorianum* 90 (2009) 857-863.

52. On ressonen les tres fórmules clàssiques dels sagraments: *sacramentum tantum* com a signe extern; *res et sacramentum* com a signe interior; *res tantum* com a realitat última; cf. informació d'aquesta triple fórmula a la nostra i a la seva aplicació, dins la nostra, *Eclesiologia*, 192ss.

Summary

In the Bible, the expression «the word of God» is first of all a *prophetic word*, the oracle of God himself, which the prophet faithfully transmits. Next, it is a *word that guides, instructs and directs the life of the people*. According to a third meaning, the word of God *describes God himself and Jesus as a human being*. For that reason, the theology of the word of God cannot be restricted to spoken language, since it has as its centre «the word made flesh» in Jesus Christ. What, however, is the theological meaning of the word of God? By its very nature, the word of God implies that what is possible for God alone, full salvation, is made into an effective word —a «*new creation*» and a «*new heaven and a new earth*», a «*new man*» in the image of Jesus. Consequently, the Synod of 2008 revived the analogical use of the word of God with three different meanings: the *personal* word of God, which is Jesus Christ; the *written* word of God, which is Scripture; and the *transmitted* word of God, which is the living tradition of the Church.